

LIMBA ROMÂNĂ, ROMÂNIA ȘI CHINA*

DAN DUNGACIU**

La români, limba a făcut statul și nu statul limba

Dacă ar fi să răspundem la întrebarea de ce trebuie ca statul român, prin reprezentanții săi, să sărbătorească Limba Română în fiecare an, pe 31 august, răspunsul este unul singur: pentru că îi datorează enorm. *La români, limba a făcut statul și nu statul limba*. Vorba adâncă a lui Eminescu, după care „limba e stăpâna noastră“, are semnificații multiple, dincolo de ontologia heideggeriană: limba română a fost liantul și nucleul dur a ceea ce literatura de specialitate numește *etno-simbolism*, fundamentul oricărei construcții naționale ajunsă la faza de statalitate.

Spre deosebire de alte popoare, românii nu au avut alte mecanisme de *ținere laolaltă*: state medievale care să îi cuprindă pe toți, sisteme comune de taxare, universități, apartenențe politico-religioase. Românii au avut limba. Și pe baza ei s-a construit și constituit restul. Așa cum pentru evrei Biblia a fost patria lor călătoare, cum frumos scria Heine, pentru români, limba a fost patria lor vorbitoare...

Nu statul a decis, precum la alte nații latine, cum trebuie să arate limba – ci ea s-a plămădit, într-o osmoză și unitate deopotrivă enigmatice și miraculoase, dacă ar fi să îl parafrăzăm pe Gheorghe Brătianu, în jurul unor repere ferme, *ne-statale*, ne-instituționalizate, care au culminat cu opera lui Mihai Eminescu.

De asta statul român a fost și este profund dator limbii române și de aceea trebuie să o sărbătorească oricând și oriunde s-ar afla emisarii săi.

Academia Română – un proiect lingvistic care anticipează statalitatea împlinită

În sprijinul acestei idei de limbă ca fundament al proiectului național și al viziunii unei statalități împlinite vine și înființarea Academiei Române. Proiectul de statut a fost elaborat chiar din anul 1860, după care a urmat o perioadă de pregătire și s-au făcut primele donații. La 1 aprilie 1866, la propunerea lui C. A. Rosetti,

* Conferință ținută la Beijing, China, cu ocazia Sărbătoririi Limbii Române, 31 august 2017.

** Profesor universitar doctor, director al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române.

prin decret al Locotenenței Domnești se înființează în București *Societatea Literară Română*, „cu scopul de a stabili *ortografia limbii române, de a elabora și publica dicționarul și gramatica limbii române*“. Ea urma să fie alcătuită, pentru început, din 21 de membri aleși din toate provinciile românești, chiar dacă aflate în afara statului român la vremea respectivă; un lucru care denotă viziune, nu doar culturală, ci și politică.

Între fondatori sunt 7 din Principatele Unite (Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Vasile Urechea-Alexandrescu, Ion Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, C. A. Rosetti și Ion C. Massimu), 3 din Transilvania (Timotei Cipariu, Gavriil Munteanu și George Barițiu), 3 din Basarabia (Alexandru Hașdeu, Constantin Stamati și Ioan Străjescu), 2 din Bucovina (Alexandru Hurmuzaki și Ambrosiu Dimitrovici), 2 din Banat (Alexandru Mocioni și Vincențiu Babeș) și 2 aromâni de la sud de Dunăre (Ioan D. Caragiani și Dimitrie Cozacovici). Apoi acestor nume li se vor adăuga și alte personalități chiar începând de anul următor precum Titu Maiorescu. Primul președinte al Societății Literare Române, devenită în 1867 Societatea Academică Română și în 1879 Academia Română, a fost Ion Heliade Rădulescu. Pe 12 august 1869 încep dezbaterile pe marginea *Dicționarului limbii române*, considerat „o urgentă necesitate chiar pentru viitorul nostru național“.

Construcția Academiei Române, centrată pe limba română și vizând teritoriile în care se vorbea aceasta, a fost ea însăși un proiect politic vizionar care avea să se împlinească la 1 decembrie 1918.

1 Decembrie adună românii și limba lor laolaltă

„România dodoloată“ a fost exprimarea politică maximală a spațiului de răspândire a limbii române. Suprapunerea nu a fost, nici pe departe, completă. Istoricul Nicolae Iorga remarca chiar și atunci că „România este înconjurată de români“.

Dincolo de asta, 1 decembrie 2018 a fost clipa astrală a românilor pe care, anul care vine, o vom omagia, sperăm, cum se cuvine. În mod natural, cu un pic de inteligență, România are toate datele să sărbătorească senin și roditor 100 de ani de Românie modernă, independentă și mare.

Beneficiara schimbării esențiale de viziune istorică de după primul război mondial, impecabil exprimată de președintele american Woodrow Wilson – „principiul naționalităților“ care devenea noua „idee-forță“ a istoriei și în acest spațiu – România nu are, în realitate, nimic de împărțit cu niciunul dintre vecinii ei. Nici măcar cu Ungaria! La vremea respectivă, Ungaria nu exista, doar un Imperiu care a căzut la examenul istoriei la fel cum făcuseră și altele. Disputa româno-maghiară pe acest dosar e ridicolă sau falsificată: Dacă Budapesta are nemulțumiri legate de soarta Imperiului Habsburgic (repetăm, nu ale Ungariei, căci aceasta nu exista atunci *ca stat cu reprezentare internațională*), acestea trebuie

adresate nu Bucureștiului, ci... Washingtonului, căci el a consfințit la implementarea acestui principiu, alături de partenerii victorioși (Marea Britanie, Franța etc.) în război. „Pax americana“ bazată pe principiul naționalităților – asta înseamnă, de fapt, Trianonul.

Acesta este motivul pentru care ideea demult sugerată de noi a unei statui a președintelui american Woodrow Wilson la București, inaugurată cu ocazia Centenarului, ar fi nu doar o corecție istorică necesară, dar și un gest strategic esențial. O mână întinsă Ungariei de a ne asuma, împreună, ce s-a petrecut acum 100 de ani. O mână care, deocamdată, pare suspendată...

Indiferent însă de conjuncturi, cu ocazia Centenarului, nu trebuie să uităm de importanța strategică a limbii și valențelor ei diferențiatoare în această zonă. Românii au fost și sunt – cum s-a spus – „o insulă latină într-o mare slavă“, iar limba română o limbă de extracție latină. Nu e inutil să repetăm asta, mai ales azi. Latinitatea noastră a fost și trebuie să rămână un reper identitar și strategic major.

Românii și latinitatea. O reamintire necesară

În mod fatal, orice asumare națională trebuie să vizeze apartenența României la „blocul latinității“ orientale și importanța acestei adeziuni la forjarea conștiinței de sine care avea să se împlinească la 1918 prin Unirea tuturor românilor. Dimensiunea latinității a fost elementul primordial al „potențialului etnosimolic“ al românilor în cursul istoriei, uneori exagerat, chiar, din rațiuni strategice. Astăzi, în perspectiva lui 2018 (Centenarul) și 2019 (Președinția UE), *ideea latinității și a limbii latine ca prima instituție europeană este o excelentă oportunitate de utilizare internă și internațională.*

La nivel european, proiectul latinității trebuie să plece inclusiv de la constatarea eșecului proiectului european la nivel identitar, sursa crizelor multiple la care asistăm astăzi pe continent. Faptul că, niciodată, indiferent de circumstanțe, din 1994 încoace, europenii nu s-au identificat ca „numai europeni“ mai mult de 4% (iar „numai naționali“ și „naționali și europeni“ undeva la 82-84%) indică resorturile profunde ale crizei continentului nostru. Fără un fundament cultural (spiritual) solid, o identitate europeană nu se poate naște și, de aici, nici un proiect european consistent. Latinitatea/limba latină este un ingredient fundamental într-o asemenea construcție și *această idee trebuie să fie unul dintre obiectivele promovării și asumării unui asemenea proiect.*

Pe această bază, vor trebuie cercetate într-un eventual proiect românesc dedicat limbii latine și latinității, toate dimensiunile acestora:

- Harta distribuției limbii latine și a *alfabetului latin* la nivel continental și global (de ce constatăm o preponderență a alfabetului latin);
- Configurațiile politice și geopolitice care s-au constituit de-a lungul veacurilor în jurul ideii de latinitate;

- Potențialul politic și economic al unei asemenea configurații *astăzi* și rolul României într-o asemenea construcție;

- Va trebuie elaborată pentru prima dată la nivel mondial o cercetare care să reflecte în volume publicate în limbi de circulație europeană ce înseamnă și cum se manifestă o „geopolitică a latinității“, pe ambele dimensiuni evocate deja: *dimensiunea obiectivă* (ce înseamnă astăzi blocul latinității și ce dimensiuni obiective are), dar și *subiectivă* (autopercepția acestui grup/bloc lingvistic și identitar, dar și percepția lui din exterior ca bloc unitar în măsura în care așa ceva există).

- Dincolo de geopolitica latinității se poate trece, în măsura în care „latinitatea“ este asumată ca o componentă strategică a *europenității*, la o geopolitică a Europei în actualul context. Legătura dintre *latinitate* și *Europa* în această ecuație există doar în măsura în care prima contribuie la identitatea culturală și, pe această bază, strategică, a celei de-a doua. *O Europă fără o identitate asumată NU va deveni niciodată un actor strategic sau geopolitic global*. Este, cum ar spune latinii, o condiție *sine qua non*. Triada *latinitate-identitate-geopolitică* este din acest punct de vedere esențială și nici un termen din ea nu poate fi eludat sau eliminat.

- Asemenea eforturi epistemice precum cele sugerate mai sus presupun un travaliu de cercetare care ar putea lesne pune bazele unui institut specializat și dedicat exclusiv unei asemenea teme.

Diaspora recentă și limba română

Mai este un motiv pentru care *latinitatea* trebuie să devină sau să redevină obiect de cercetare în România, respectiv așa numita diasporă recentă a României, localizată, deloc întâmplător, în statele latine: Italia, Spania, Franța, Portugalia. Un proiect dedicat latinității și a relației României de azi cu acest spațiu trebuie să vizeze și prezența românească, masivă, la nivel de milioane, în aceste spații.

Cum faci să prezervi, în spațiul latinității și al Europei, limba română? Prin ce mecanisme, prin ce mijloace, construind și promovând ce fel de instituții?

Studiile sociologie aplicate acestor chestiuni ne indică următoarea configurație. Prima generație de emigranți încearcă, fără să reușească până la capăt, să se integreze în respectivele comunități de destinație. E un efort complicat, niciodată împlinit până la capăt, căci, cu toate eforturile, nu vor vorbi limba precum nativii, nu vor fi „de-ai lor“ și vor purta permanent stigmatul nașterii pe alte meleaguri. Acest eșec parțial de integrare, conștientizat, evident, este resimțit mai mult sau mai puțin dureros. De aici și ideea fixă că urmașii nu mai trebuie să treacă niciodată prin așa ceva, iar acest deziderat moral se subsumează tuturor eforturile educative, instituționalizate sau nu, aplicate celei de-a doua generații. Aceasta, tocmai pentru *a nu mai fi precum părinții ei*, este instruită la școli locale, integrată profund în comunitate, iar limba nativă, în cazul nostru, română, devine preocupare secundară, eventual un hobby. Părinții, tocmai din teama de nu rata integrarea

„completă“ a copiilor în societățile gazdă, nici nu forțază asta, asumându-și, în numele unei integrări plenare, riscul deznaționalizării.

Cu a treia generație se produce altceva. A doua generație, născută în statele gazdă și integrată, fără complexe, dar și mai prost vorbitoare a limbii părinților lor, își permite să discute deschis cu copii ei despre originile bunicilor. Aici apare, la acest nivel, interesul pentru locurile de baștină. Nepoții vin să viziteze locurile natale ale bunicilor, interesul pentru origini sporește, inclusiv cel pentru limbă.

Studiile sociologice arată că apetitul lingvistic crește la a treia generație, de aici și avertismentul că o eventuală decuplare de România, inclusiv la nivelul posibilității de instruire în limba română, a celor plecați, nu e o fatalitate, iar acțiunile statului trebuie calibrate în consecință.

Limba – și supraviețuirea acesteia – are rațiunile ei pe care rațiunea, uneori, nu le poate pricepe.

Narcisismul micilor diferențe. Confruntările limbii române

Dacă am vorbit despre statutul limbii române în Occident (noua diasporă), să spunem câteva vorbe despre statutul acesteia în vecinătate (comunitățile istorice).

Nu stă foarte bine la nivel de recunoaștere publică/politică. Freud numea procesul „narcisismul micilor diferențe“. Este vorba, în esență, despre manifestarea tensiunilor și a urii în raport cu cel cu care ești, în esență, mai apropiat, cu care ai mai multe în comun, mai mult de împărțit. Dușmanul „apropiat“ este mult mai periculos decât dușmanul „îndepărtat“.

Exemplele abundă și nu e cazul să dăm decât un exemplu: lupta feroasă din fosta Iugoslavie și disputele violente între diverse popoare/populații care aveau incomparabil mai multe lucruri în comun decât deosebiri.

Nu e vorba despre a merge pe o explicație de tip freudian, destul să enumerăm aici câteva dispute actuale ale limbii române. Am selectat patru.

- *Republica Moldova*: Războiul lingvistic din stânga Prutului nu e epuizat, căci limba română nu și-a găsit – formal, nu substanțial – locul cuvenit în Constituția Republicii Moldova, în ciuda Hotărârii Curții Constituționale Nr. 36/ 05.12.2013 care stipula că denumirea oficială a limbii în Republica Moldova este „limba română“, nu „limba moldovenească funcționând pe baza grafiei latine“ (Art. 13). Deocamdată, Parlamentul Republicii Moldova nu a adus Constituția republicii în conformitate cu decizia Curții și nu a modificat articolul cu pricina în Constituție. De unde și „libertatea“ unora de a utiliza în continuare sintagma „limbă moldovenească“, inclusiv la nivelul site-ului oficial al Președinției Republicii Moldova.

- *Ucraina*: Oficial, Kievul păstrează, încurajează și menține – la fel ca și Chișinăul – diferența între „moldoveni“ și români și „limbă moldovenească“ și limbă română. Este unul dintre cazurile cele mai flagrante ale *ne-cooperării*

româno-ucrainene. Recent, noua lege a educației proaspăt promulgată de Președintele Poroșenko și care, în esență, blochează învățământul în limba maternă la toate nivelele, nu face decât să mai dea o lovitură (și) statutului limbii române în acest stat, statut care, după căderea URSS-ului, aparent paradoxal, a intrat într-o degradare vertiginoasă. În plus, ca tacâmul să fie complet, Institutul Cultural de la Kiev, solicitat de multă vreme de partea română, a rămas deocamdată pe hârtie, din pricina unor impedimente administrative pe care Kievul, „democratic și pro-european“, nu vrea sub nici un chip să le soluționeze în favoarea proiectului.

- *Serbia*: Copiind, parcă, modelul sovietic al „moldovenismului“ opus identității românești, Belgradul susține că în regiunile locuite de români, în special în Valea Timocului, nu locuiesc de fapt români, ci o populație „vlahă“. După modelul sovietic al modificării limbii române și transformare în „limba moldovenească“, autoritățile sârbe au inventat chiar „limba vlahă“, după ce au adoptat, în 2012, un așa-zis alfabet vlah, cu grafie slavonă. Este vorba în realitate despre alfabetul sârbesc căruia i-au mai fost adăugate cinci caractere. Decizia de adoptare a alfabetului vlah a fost luată în ciuda faptului că, pe 27 ianuarie 2012, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a aprobat un amendament privind introducerea unui mecanism de monitorizare a modului în care sunt respectate drepturile minorității române din Serbia.

- *Chestiunea aromânească*: Bătălia aici este legată de statutul dialectului aromân, pe care unii îl vor transformat în „limbă“, diferită, evident, de limba română și, pe această bază, se dorește consacrarea inclusiv a diferențelor etnice între român și „aromân“. Disputa are, evident, încărcătură politică, iar actorii implicați în ea sunt mulți, diverși și tenace.

Să mai spunem o singură chestiune aici, anecdotică, legată de bătăliile identitare în care este implicată limba română în imediata noastră vecinătate.

Singura vizită a unui președinte al R. P. Chineze în Republica Moldova a avut loc în perioada 19 – 20 iulie 2001, când președintele Jiang Zemin, la invitația președintelui Vladimir Voronin, a fost prezent la Chișinău. Delegația a fost dusă – cum altfel? – la Cricova, pentru o masă festivă și o degustare. Acolo au participat, ca invitați, mai mulți oficiali și diplomați. Să reamintim că Vladimir Voronin și Partidul Comuniștilor din RM tocmai câștigaseră alegerile parlamentare (21 februarie 2001) pe o platformă net anti-românească și radical împotriva etnonimului „român“ sau glotonimului „limbă română“.

I s-a dat cuvântul, în deschidere, extrem de ceremonios, Președintelui Jiang Zemin. Acesta, la fel de ceremonios, a privit audiența și a spus: „voi începe alocuțiunea mea spunând câteva cuvinte în... *limba română!*“. Toată asistența a înmărmurit, privirile s-au ațintit spre generalul Voronin care, vizibil mai palid, nu a îndrăznit să îl corecteze pe președintele Republicii Populare Chineze.

Atunci când se părea că nu mai are cum, cu sprijin chinez, limba română a repercutat un surprinzător succes de etapă în R. Moldova. „Incidentul“ de la Cricova a fost cel mai comentat moment al vizitei lui Jiang Zemin la Chișinău.

Ce (mai) poate oferi Bucureștiul azi? România și China

Vizita de la Chișinău pe care am invocat-o s-a petrecut acum aproape 17 ani și ea măsoară, într-un fel, un eșec al relației bilaterale româno-chineze: *eșecul nefructificării generației de lideri politici chinezi care vorbeau sau înțelegeau limba română*. Nu mai are rost acum să clarificăm dacă de vină au fost oamenii sau vremurile. Important e să conștientizăm că o etapă ulterioară de construcție a relației bilaterale se bazează azi pe mult mai puțin.

România nu mai e pe harta strategică și economică a Chinei, liderii politici și financiari de la Beijing nu mai recită versuri românești, traducătorii s-au redus vizibil în ciuda faptului că mai există în China impecabili vorbitori de limba română sau traducători eminenți de poezie românească.

România pare că a pierdut startul și în raport cu vecinii săi. Cine merge la Budapesta, vede o clădire elegantă, în apropierea parlamentului maghiar, pe care scrie Bank of China. E un pas semnificativ. Investițiile chinezești în Ungaria sunt undeva la 4 miliarde, în România de patru ori mai puțin. Budapesta are zbor direct la Beijing, Bucureștiul doar aspiră la asta.

Și totuși. Chiar dacă China are investiții și proiecte mai serioase și în Ungaria și în Polonia, comparativ cu România, realitatea este că, de fapt, pe China nu o interesează nici Polonia nici Ungaria ca atare – o interesează Uniunea Europeană. Din această perspectivă, dacă aș fi chinez, când m-aș uita strategic la Europa de Est, aș vedea următorul lucru. Proaspătul președinte francez Macron, care va fi unul dintre motoarele proiectului european, alături de cancelarul Angela Merkel, este acum în vizită în Europa de Est (*n.n.: la data prezentării conferinței*). Ostentativ, a evitat state precum Polonia sau Ungaria, și și-a început vizita la București. Sigur, se poate spune că e o întâmplare sau o chestiune de agendă. Dar nu e nici una nici alta. Este un semnal limpede că Europa nu mai este dispusă să înghită dizidențele încruntate ale unor răsăriteni și că va acționa sau reacționa în consecință.

Dacă nu ești CA noi, nu poți să fii CU noi. Acesta va fi semnalul pe care îl va transmite tot mai apăsător Bruxellesul.

Și dacă așa stau lucrurile, dacă aș fi chinez, nu aș căuta să mă instalez în state dizidente, căci nu mă interesează dizidența lor. Mă interesează UE, deci nucleul dur, și acolo se poate ajunge mai lesne nu prin Budapesta sau Varșovia, ci prin acele state care și-au declarat adeziunea fermă la acest nucleu, respectiv România. Nu e o chestiune de nostalgie, simpatii sau reverențe istorice, ci o chestiune pragmatică, bazată pe realități și perspective de termen scurt și mediu, la care, dacă stai să cauți și te interesează, poți găsi și justificări discursive de tipul unei bogate colaborări între cele două state cu ceva vreme în urmă (până la urmă, România a fost al treilea stat din lume care a recunoscut Republica Populară Chineză!).

De aceea Bucureștiul trebuie să rămână important pentru Beijing. Din pricina potențialului ei regional, dar și de potențial canal deschis către nucleul dur al UE, cel țintit în realitate de China.

Poate cultura, schimburile academice sau traducerile să contribuie la o apropiere mai rapidă și la conștientizarea promptă a unui potențial de colaborare încă nefructificat? Probabil că da, într-o oarecare măsură. Fără să ne facem mari iluzii, să recunoaștem, totuși, că o mai bună cunoaștere a României în China și, de ce nu, o mai corectă și relaxată asumare a Chinei la București, ar face mai ușoară trecerea spre posibilul parteneriat dintre noi.

Efortul de a compensa, atât cât se mai poate, ratarea unei generații de politicieni chinezi care rostea versuri de Eminescu, este teribil. El trebuie făcut cu conștiința limpede că acea generație nu va mai veni, poate, niciodată.

Cu toate acestea, faptul că omagiem limba română la Beijing, este o asumare și un semnal că merită, cel puțin, încercat.

Vă mulțumesc!